

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ВПЛИВУ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ НА ЇЇ ПОВЕДІНКУ

В.В. Гузинін

*Харківський державний педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди*

Україна завжди відзначалася спортивними досягненнями своїх вихованців, але сьогодні тисячі колишніх і діючих спортсменів використовують свої фізичні якості для протиправних і злочинних цілей. Так, у м. Києві за 1998 рік було розкрито дванадцять злочинних угруповань, куди входили спортсмени. Ватажком однієї з банд був відомий борець В. Авдушев — його й зараз розшуковують органи міліції за скоєння тяжких злочинів. Саме спортсмени залучаються до кримінальної діяльності різного роду мафіозними структурами, а майбутніх «профі» підсилено готують колишні тренери, які сьогодні в країні залишилися без улюбленої роботи. Аналіз кримінальних справ, пов'язаних з діяльністю спортсменів, дає можливість зробити висновок, що злочинний світ змінився — замість алкоголіків та наркоманів йому потрібні сильні люди з навичками у різних видах спорту. Одними з перших, хто відверто показав сутність негативних сторін спортивної діяльності, були науковці, спортсмени і тренери — М. Боген, Є. Білкис, Ю. Власов, Л. Жуховицький, Г. Каспаров, В. Лейбовський, Т. Любовська, А. Нілін, О. Поклонська, А. Самойлов, М. Рафалов, С. Шенкман, З. Юр'єв, письменники — В. Астаф'єв, А. Бітов, Л. Зорін, Ю. Нагібін, Б. Васильєв, С. Висоцький, А. Константинов, Д. Корецький, М. Леонов [7].

У зв'язку із поширенням кримінальної діяльності спортсменів знову гостро розгорнулася дискусія про вродженість злочинності, вплив антропометричних даних і визначених фізичних якостей на формування девіантної поведінки особистості та ін. Знову посилюються суперечки про сутність фізкультури і спорту, їх позитивні та негативні сторони. Тому так актуально ще раз звернути увагу на довгий перелік проблем і суперечливих питань у галузі сучасної теорії особистості, які так і не були цілковито вирішені. Серед них найбільш важливі для нашого дослідження такі питання:

1. Психофізична (психофізіологічна) проблема особистості. Чи слід вважати, що особистісні розходження мають фізіологічну основу або вони конструюються соціально чи самою людиною? Із першої точки зору випливає, що зміни особистості сполучені з великими труднощами, а друга цього не має на увазі. Це одна із найгостріших філософських суперечок, що має безпосередне

відношення до світоглядних питань про особистість. Ця проблема має безпосереднє відношення і до даного дослідження, оскільки до її змісту включаються питання впливу фізіологічних процесів, анатомічних і фізіологічних ознак на поведінку особистості. Включення у дослідження питань по розв'язанню цієї проблеми дає змогу прослідкувати базові взаємозв'язки між фізичним і правовим вихованням.

2. Спадковість і середовище. Цю проблему також називають «природа і виховання», або «природа через виховання». Що важливіше: генетичні і біологічні фактори або вплив зовнішнього середовища? Питання у тому, які фактори є основним джерелом особистісних розходжень — генетичні, інтерактивні або середовищні. Різноманітні теорії особистості дають неоднакові відповіді на ці питання. Вважається, що фактори цих типів вступають у такі складні взаємодії, що їх неможливо розділити.

Питання: «Чи корелюється поведінка особистості з біологічними і генетичними факторами?» — завжди актуальне.

3. Правила і норми. Закони, норми, правила, життєвий етикет приписують людям, як вони повинні вести себе у суспільстві. У цьому змісті соціальна поведінка може бути вимушеною. Але оптимальні для суспільства закони, правила, норми у своєму генезисі відповідають історичному розвитку людини, формам образу життя, боротьби за виживання виду *Homo sapiens* у різних природних і екологічних умовах. Обмеження свободи індивіду нормами життя — необхідність людського існування. Але цей факт — тема для гострих суперечок представників різних шкіл, напрямів і концепцій теорії особистості [14, с. 58—60].

Вже із стародавньої римської формули: «У здоровому тілі здоровий дух», яка надійшла до наших часів як девіз фізичної культури і спорту, витікає існування тісного взаємозв'язку між фізичним вихованням, вихідною позицією якого є біологічний розвиток людини, і правовим, що безпосередньо впливає на формування: духовності, правосвідомості індивіду, його поведінки, соціалізації взагалі.

Проблема душі і тіла, а в сучасній інтерпретації — психофізіологічна проблема, — це вихідна у логічному відношенні проблема філософії. У той же час це — підґрунтя людської природи, що про-

тягом багатовікової історії культури має подвійне рішення – матеріалістичне та ідеалістичне. Матеріалістична традиція трактування психічного світу людини як властивості мозку, як атрибуту його матеріальної організації дає широке обґрунтування цієї тези. Однак початкове, вихідне уявлення про співвідношення душі і тіла – це ідеалістичне розуміння людини, яке можливе лише у формі дуалізму [12, с. 19].

Питання про зв'язок психічного і фізичного набуло особливої гостроти після того, як у XVII столітті Р. Декарт обґрунтував існування двох субстанцій – матерії і душі, і цим самим різко протиставив душу і тіло.

Поняття «людина», вважають сучасні філософи-матеріалісти (О. Губеревич, О. Москаленко, В. Сержантов та ін.), треба розглядати у трьох значеннях, тобто багатогранній проблемі людини можуть бути притаманні різноманітні теоретичні структури, однак треба виходити із доволі простого положення, що про людину можливо говорити як про людський індивід, біологічний вид *Homo sapiens* і як соціально-організоване людство. Таким чином, у сучасній науковій мові слово «людина» вживається у трьох указаних значеннях, які можливо вважати аспектами проблеми людини і трьома головними аспектами соціально-біологічної проблеми. Всі вони між собою взаємозв'язані. Проблема людини, що розглядається як проблема біологічного виду і соціально організованого людства, буде складати зміст філософської онтології і аксіології, що стосується гносеології і логіки, то їх зв'язок з проблемою людини припускає не тільки їх спрямованість на людину, але й урахування її природи при дослідженні закономірностей і форм пізнання [12, с. 3–70] (див. схему 1).

Підтверджує це і В. Бачинін: «У людини не одне, а по меншій мірі три «Я», для кожного з яких існують свої переважні цінності. Для вітального «Я» – цінності матеріального життєзабезпечення; для соціального – цінності суспільного самоствердження; для духовного – цінності (ідеї, принципи, образи) етичного, релігійного, духовного характеру, що дозволяють відшукувати вищі орієнтири. Кожне з трьох «Я» здатне виступати самостійною причиною, що примушує людину здійснювати ті або інші дії, що дозволяє говорити про самодетермінацію її поведінки. Але вони можуть зливатися в один силовий вектор, що дозволяє людині досягти своїх цілей з максимальною енергією і рішучістю. Всі три антропологічні іпостасі проявляють себе у правовому просторі, що незмінно відбивається на логіці правосвідомості і правовідносин. Суперечливість між ними створює весь спектр правових, деліктних і кримінальних колізій» [3, с. 349] (див. схему 2).

Розглядаючи спеціальні теорії про людину, її природу, поведінку, причини злочинності, слід відзначити, що це, в основному, історія боротьби двох напрямів. Представники одного з них розглядають людину як соціальне явище, представники іншого – як явище біологічне. У теорії людини питання співвідношення соціального і біологічного звичайно розглядаються у таких аспектах: історико-генетичному – історична вродженість психофізичних якостей людини; екологічно-географічно-етнографічному – вплив екології, географічних і кліматичних зон на соціальне і психофізичне формування людини; антропометричному – вплив конституції людини, її фізичних якостей на психіку, соціальну поведінку; соціально-генетичному – генетична вродженість соціальних якостей людини.

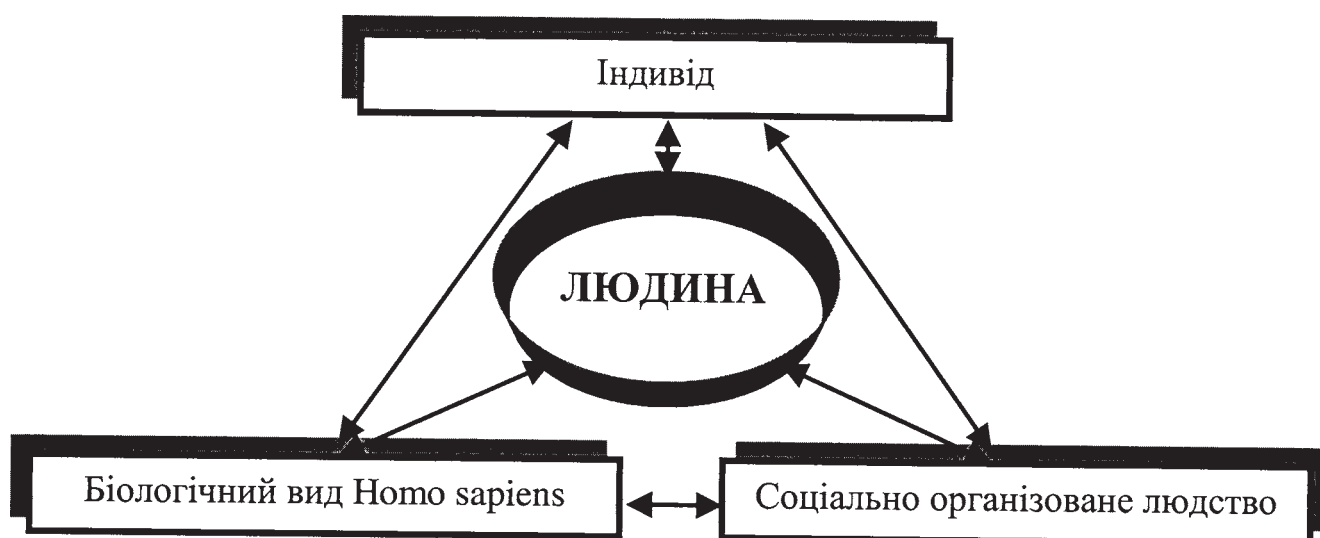

Схема 1. Поняття «людина» у сучасній матеріалістичній філософії

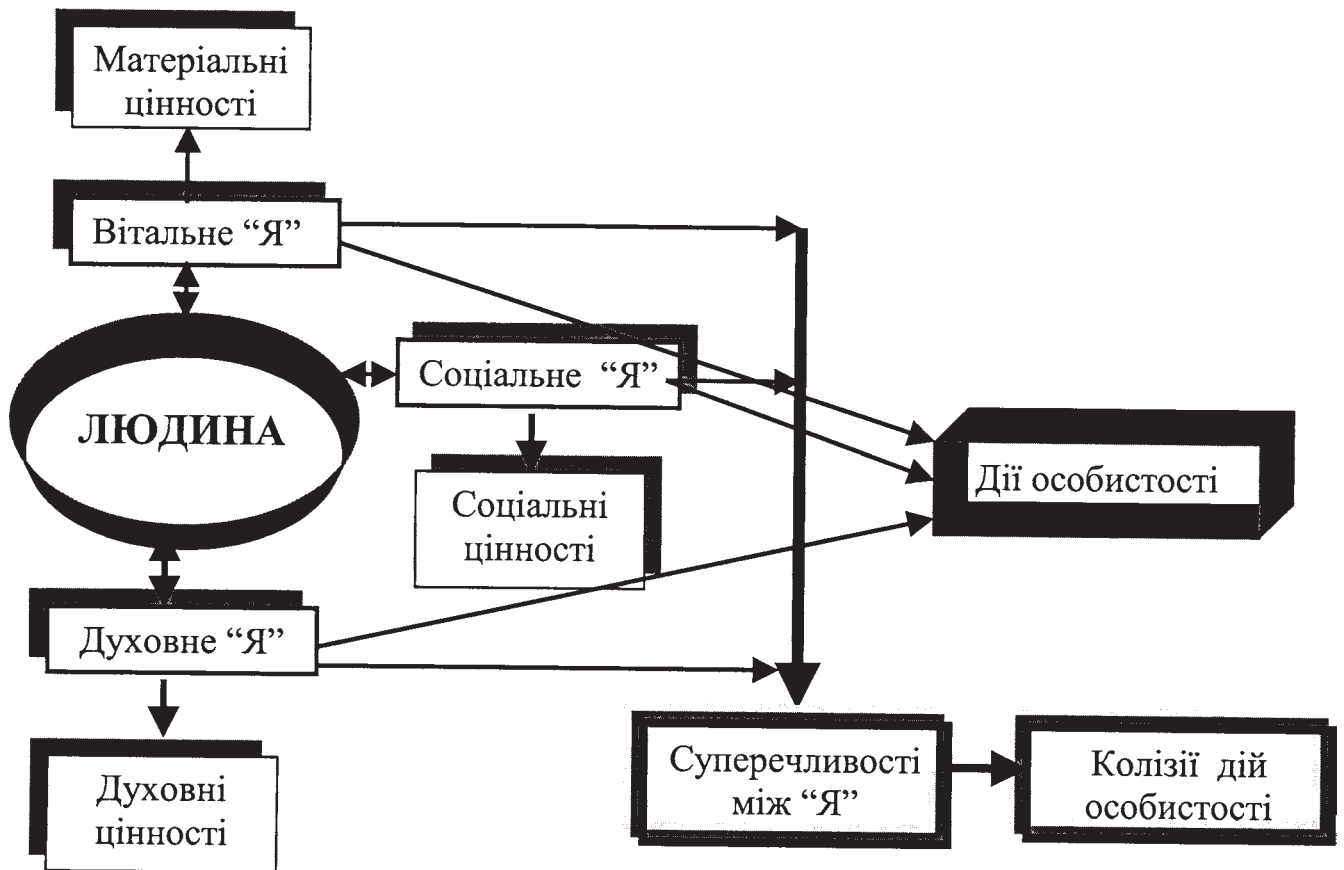

Схема 2. Вплив складових «Я» людини на її дії і колізії поведінки

Історичні дані, в основному, свідчать про відсутність у людини вроджених негативних рис. Негативізм у поведінці (з точки зору нашого часу) переслідував праведні цілі. Навіть принесення жертви робилося не із-за природної жорстокості людини, а заради життя жертви після смерті та допомоги на тому світі померлому. Наприклад, грифон у скіфів виступає як семантичний елемент, що дозволяє припускати наявність уяви про роздирання як відродження через смерть, про хижачка або людину-канібала як «живу могилу». Розвиток недоцільної жорстокості, агресивності, канібалізму та інших негативних проявів має історичний характер. Висновки про те, що жорстокі обряди, кровна помста, проституція вважалися у стародавніх людей за благо і несли ритуальний характер, це підтверджують.

Виховання дітей у первісних людей визначалося доцільністю та природністю норм життя і формуванням позитивних рис: колективізму, альтруїзму, взаємодопомоги, поваги до старших за віком – без цього людина не змогла б існувати та розвиватися. Соціальні норми первісного суспільства були продуктом історичних умов, вони не знали взаємин панування, були виразником волі усіх членів роду.

Появі фізичної культури ми у великій мірі зобов'язані також релігійним віруванням. Так, баскетбол прийшов у Старий Світ з Америки, де він був культовою грою американських індіанців. Олімпійські та інші ігри у Стародавній Греції присвячувалися богам. Ціла система бойових мистецтв, культури рухів і оздоровлення організму зародилася на Сході завдяки даоським і буддійським віруванням і відповідній філософії. Росіяни і українці мали свої погляди на норми і правила ведення поєдинків: «лежачого не б'ють», «нижче пояса не дістають» та інше. Взагалі кожній нормативній системі, філософським, релігійним, етичним уявленням відповідала і система фізичної підготовки.

Під час вивчення джерел із антропології та палеопатології ми дійшли висновку, що вже на початку історії людства соціальні нормативні системи різних племен відрізнялися одна від одної. Це також торкається поведінки індивіду і груп первісних людей та виховних процесів. Саме поняття «норма», як біологічна, так і соціальна, відрізнялося у людей, які жили в різних географічних зонах з різним екологічним рівнем та кліматом і відрізняються зараз, що доведено у працях Т. Алексеевої, В. Бацевич, О. Ясіна, ін. [1, с. 16–221].

Л. Ваганек, С. Живанович, Д. Ортнер, В. Путшар, Д. Рохлін, Х. Ханакова вважають, що географічні варіабельності будови тіла і функціональних ознак в популяції людини дуже великі. Якості людського виду сформувалися в результаті довгої історії, пов'язаної із засвоєнням ойкумени, але в їх основі лежить висока пластичність морфологічних рис *Homo sapiens*. Інтерес викликає географічна варіабельність показника Ропера, що відбиває співвідношення ваги і довжини тіла (обчислюється за формулою:

$$R = \frac{P}{L \cdot 3}$$

де P – вага тіла, а L – довжина тіла. Жодна з досліджених популяцій не залишається індивідуальною до середовища. Так, для населення Арктики, де провідну роль має фактор холодового стресу, підвищується грудний індекс і індекс Ропера, посилюються мезоморфні риси в пропорціях тіла, зростає процент індивідів з м'язовим складом, зменшенням кількості жирових складок. У населення тропіків зменшена маса тіла, але інтенсивне виділення поту. Населення помірної зони займає по багатьом морфологічним і фізіологічним ознакам проміжне положення між арктичними і тропічними групами [1, с. 37–178].

Очевидно, що різні географічні і кліматичні умови впливають і на соціальні фактори життя, що підтверджує існування взаємозв'язку між антропометричними і соціальними якостями людини. Етнографи І. Власова, С. Гаджієва, А. Новицька, Н. Пчелинцева, А. Тер-Саркисянц, М. Устинов, Ю. Шабаєв, досліджуючи родинний побут народів СНД та країн Балтії, виявили, що образ життя народу, етнографічної групи, родини, поряд з провідним характером суспільного ладу, характеризується також природно-етнографічними та соціально-побутовими умовами життя людини, їх ціннісними установками [11, с. 345–513]. Тому виховання дітей повинне здійснюватися з урахуванням цих умов. Так, кримінологічні дослідження рівня дитячої та підліткової злочинності у країнах колишнього СРСР свідчать, що у розрахунку на 10000 населення кількість злочинів, здійснених неповнолітніми 14–17 років, у країнах середньої географічної смуги у 3–4 рази нижчий у порівнянні з країнами Балтії, але у 3–5 разів вищий, ніж у країнах Кавказу та Середньої Азії. М. Альбеділь, О. Іванова, О. Оглоблін, О. Решетова, У. Успенська звертають увагу на те, що нормативно-етичне виховання дітей у народів Південної та Південно-Східної Азії стоїть на високому рівні, позитивно впливає на поведінку дітей та зниження росту злочинності серед неповнолітніх [18]. Це ж підтверджують дослідження відомої американської вченої М. Мід в Індонезії,

Новій Гвінеї, Самоа [10], а також роботами за спеціальною єдиною етносоціальною програмою, складеною І. Коном.

О. Гінзбург, Г. Єремичев, Г. Канигін, Л. Перепьолкін, О. Сарно, Г. Старовойтова, П. Тутаєв відзначили вплив урбанізації на психофізіологічний стан громадян. Міське населення, як доросле, так і дитяче, відрізняється від сільського як фізичними якостями, так і субкультурою [19, с. 112–283].

У процесі спільної діяльності людей на різних історичних етапах склалися різноманітні діалектично суперечливі форми і види співвідношення соціальних та біологічних факторів, унаслідок яких перші опосередковують, змінюють і перетворюють інші, піднімаючи їх на якісно нові ступені розвитку. Впливи соціального визначилися на універсалізації біологічної основи *Homo sapiens*. У визначених межах й особливим чином біологічні фактори можуть змінювати конкретні форми соціальної поведінки людини, її діяльності. Вони мають силу і проявляють свою роль у будь-якому процесі і на всіх етапах соціалізації людини. Важливим фактором проявлення людини як суб'єкта діяльності є її конституційно-соматичні ознаки. Такі природно-біологічні характеристики, як ріст, фізична сила, маса тіла, довжина кінцівок, є важливим у спорті, балеті, у багатьох інших професіях. У цих видах діяльності визначені конституційно-соматичні ознаки дуже цінні, тому що дають можливість виконувати особливі специфічні функції. Соціальна діяльність пов'язана і з індивідуально-віковими факторами. У старій людини істотно знижуються біологічні функції організму. Вікові особливості людини є основою для відповідного регулювання соціальних відносин: порядок визначення працездатності і пенсій, різноманітних пільг, зміна соціальних ролей. Поряд з цим хороше здоров'я, висока працездатність, творча енергія, інші професійні якості здатні корегувати існуюче регулювання діяльності людей у конкретній сфері, змінювати вікові обмеження [16].

Ще Гіппократ вперше відмітив наявність морфологічних, поведінкових, характерологічних відмінностей між людьми. У XVIII–XIX століттях погляди на роль генетично-конституційних факторів безперервно змінювалися і залишаються актуальними зараз. Ч. Ломброзо наділив природженого злочинця дуже важливою рисою — епілепсією. За Ч. Ломброзо, природжена злочинність і моральне божевілля (відсутність морального почуття, почуття доброти, сліпота у моральному відношенні) не що інше, як спеціальні форми проявів епілепсії. Ч. Ломброзо сконструював основний для його концепції тип «природженого злочинця», який відрізняється від незлочинної людини за своїми анатомічними і фізіологічними ознаками, а також патологічними особистісними рисами: відсутністю каяття, спокут совісті, цинізмом, марнославством, мстивістю, жорстокістю.

Концепція Ч. Ломброзо має ряд суттєвих недоліків і неодноразово піддавалася критиці, поперше, із-за односторонності, тенденційності, а по-друге, із-за відсутності реальних прогностичних критеріїв. Крім того, Ч. Ломброзо цікавила біологія, а не соціологія злочинця, і тому він не враховував матеріальні і соціальні фактори [2, с. 37].

Після публікацій даних про дослідження Ч. Ломброзо почалася боротьба з ломброзіанством, якій присвятили свої праці вчені, що займалися теорією людини. Так, англійський психіатр Ч. Горінг майже усе своє життя намагався розвінчати цю теорію. Але, незважаючи на праці Ч. Горінга та інших дослідників, ломброзіанство не тільки живе, але і продовжує розвиватися.

У сучасній західній кримінології основним напрямом є конституційно-спадковий підхід. Його послідовники виходять із того, що злочинність — це результат проявів фізіолого-конституційних особливостей людини, у тому числі і психічних аномалій, що є у неї. В основі їх розробок у типології злочинця наявні морфологічні, фізіологічні і психопатологічні характеристики, також, як фізична неповноцінність, дисфункція ендокринної системи, розумова відсталість, психопатичні розлади (Е. Барнес, Ф. Гроф, Е. Кречмер, Ф. Мастерс, У. Шелдон та ін.) [2, с. 37—38.]. Кореляції між фізичним типом і криміналом знаходив Є. Краснушкін: бандити — атлетично складені, крадії — недорозвинені, дегенеративного, евноховидного складу. Аналогічно характеризував злочинців і В. Ефроїмсон [2, с. 39].

Ці висновки не підтверджуються дослідженнями Ф. Молленгофа і К. Колле та ін. [8, с. 72—74].

Значний вплив на становлення біологічної теорії мали висновки Ф. Гальтона, який намагався довести вродженість обдарованості та геніальності людини. Послідовник Ф. Гальтона К. Пірсон вважав, що вплив середовища складає менше однієї п'ятої, а можливо, навіть, однієї десятої частки впливу спадковості. Переконалим біологічним детермінізмом був і З. Фрейд [10, с. 133].

Протилежну точку зору висловлював відомий бельгійський математик і соціолог А. Кеттле. Він виходив з того, що соціальне життя і фізичні явища підкоряються законам одного порядку і повинні вивчатися точними методами математичної статистики, і довів, що масові суспільні явища (народжуваність, смертність, злочинність та інші) підкоряються визначеним соціальним закономірностям. І. Сеченов на початку ХХ століття довів, що співвідношення біологічного до соціального у людині дорівнює — 1:10.

Із появою теорії І. Сеченова та І. Павлова про умовні рефлекси ряд найкрупніших фізіологів і педагогів намагалися пояснити формування звичок у дітей, спираючись на фізіологію вищої нервової діяльності. І. Павлов відмічав умовно-рефлекторну природу звичок. Умовні рефлекси, —

писав він, — надзвичайно ускладнюють, потоншують і уточнюють співвідношення між зовнішнім світом і організмом. Наше життя переповнено ними. На них засновані наші звички, виховання, дисципліна. Учення про умовні рефлекси у значній своїй частині може бути застосовано до питань виховання, справедливо затверджував Ю. Фролов.

За думкою Л. Виготського, умовний рефлекс є ім'я того механізму, який від біології переносить нас до соціології і дозволяє виявити саму сутність і природу виховного процесу [13, с. 49—51].

Німецький вчений В. Оствальд стверджував, що у загальних випадках талант не успадковується. Американський соціолог Л. Бернард писав, що дитина, яка досягла розумного віку, у дев'яносто дев'яти сотих свого характеру реагує безпосередньо на середовище, а тільки у незначному останньому сегменті своєї природи діє безпосередньо інстинктивно [10, с. 404].

На початку ХХ століття теоретичні суперечки про співвідношення соціального та біологічного вже мали цілком визначений політико-ідеологічний зміст. Біологічні теорії людини були безпосередньо пов'язані з расизмом, тоді, як соціально-культурні школи (Ф. Боас А. Л. Крьюбер, Р. Лоуї, П. Радін) вважали культуру явищем, що не може бути ні зведене до біології, ні виведене з неї, не підведене під її закони [10, с. 404].

Соціальну концепцію підтверджують і практичні досягнення видатних педагогів — А. Макаренка, В. Сороки-Росинського, В. Сухомлинського, С. Шацького, сучасних педагогів-новаторів.

Переваги соціального над біологічним дотримувалися Л. Виготський і представники його школи: видатні психологи — П. Анохін, О. Леонтьєв, О. Лурія. Дискусія про співвідношення соціального та біологічного з новою силою розгорнулася у СРСР в 1970—1980 роки. Соціальний напрям дискусії очолив академік М. Дубинін та його прихильники, серед них — юристи І. Карпець і В. Кудрявцев. Вони вважали, що злочинність й інші девіантні прояви не означені генетично, хоча деякі хвороби можуть передаватися за спадком, до них відноситься й алкоголізм. Але й вони усуваються шляхом лікування та виховання [6].

Стійкість біологічних концепцій ґрунтується на недостатньому вивченні мотиваційної сторони вчинків людини. Пошукам біологічних основ таких негативних явищ, як злочинність, пияцтво, проституція, у багатьох випадках сприяла і зацікавленість певних осіб у гальмуванні глибокого аналізу соціальних причин негативної девіантної поведінки [4, с. 248].

Підтверджують вплив біологічного фактора на соціальне становлення особистості і досягнення в галузі евгеніки. Так, на початку 60-х років США впровадила державну програму «Меріт», яка у масштабах країни забезпечувала залучення най-

більш талановитих дітей у спеціальні навчальні заклади, що дало можливість Америці випередити інші країни у науковому прогресі [квінтесенція]. Але програма «Меріт» по своїй суті – керувана американським співтовариством соціальна селекційна програма. Тобто без впливу цього програмного соціального фактора біологічно визначений талант великої маси дітей навряд чи проявився б. У СРСР також отримала розвиток система навчально-виховних закладів для обдарованих дітей. Наприклад, була створена широка мережа спеціальних шкільних та позашкільних спортивних та культурних закладів. Але це далеко не перший такий досвід у історії людства. Ще видатний китайський філософ Конфуцій разом із своїми учнями займався пошуками обдарованих дітей. У XVI столітті Сулейман Розкішний розсилав по Турецькій імперії шукачів талантів, які уважно обстежували населення, відшукуючи серед дітей та підлітків особливо обдарованих [4, с. 43]. Петро I також займався цією проблемою. У СРСР розквіт еугеніки припадав на 1920–1930 роки і пов'язаний з іменами М. Кольцова, С. Левіта, Ю. Філіпченка. Але вже у 1933–1934 роках, а остаточно у 1936 році, після відомої постанови ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекручення», еугеніка, а разом з нею педологія і тестування були заборонені та заборонені. Наприкінці 60-х – початку 70-х років минулого століття виринули досить сміливі теорії генетиків, що вводять у науковий обіг ідеї генної інженерії та пропозиції щодо відтворення особливо обдарованих людей, необхідних для прискорення науково-технічного прогресу, розвитку мистецтва та ін.

Прихильники біологічної теорії – Б. Астауров, В. Ефрїмсон, В. Симонов доводили визначну роль біологічного фактора у розвитку людини. Виступи В. Ефрїмсона про вродженість злочинності не пройшли поза увагою педагогів і юристів. На думку юристів Г. Аванесова, Б. Волкова, С. Пастушного, біологічні властивості людини мають величезний вплив на процес формування соціальних напрямів її діяльності і девіантної поведінки [64, с. 230].

Неоднозначний резонанс у світі мають публікації англійського біолога Р. Докінза, у яких він розглядає еволюційну теорію в аспекті вивчення генезису альтруїзму та егоїзму. Р. Докінз фактично наділяє ген «розумом», а людське тіло вважає машиною, якою гени управляють. За визначених обставин перевагу в управлінні одержують або егоїстичні, або альтруїстичні гени [5, с. 14].

У 1970–1980 роки отримала розповсюдження етнічно-генетична теорія Л. Гумільова. Суть теорії полягає в тому, що міжетнічні шлюби можуть дуже погано впливати на людство. Як наслідок цього, розповсюджуються типи, здатні лише до негативних поведінкових відхилень, але за збігом виняткових обставин та мутацій можуть, хоч і зрі-

дка, виникати герої та генії (Дмитро Донської, О. Пушкін, інші).

Серед публікацій 1970–1980 років неоднозначну (як негативну, так і позитивну) реакцію викликало повідомлення про те, що у чоловіків був знайдений зв'язок (отримав назву «синдром ХYY») між набором хромосом і злочинною поведінкою. Таку ж реакцію викликають зараз спроби клонування людини.

Найістотнішим аргументом, який висувається прихильниками переваги соціального фактора над біологічним, є відсутність прямих доказів генетичної детермінації більшості поведінкових репертуарів людини. Таких доказів дійсно немає, хоч і не викликає заперечень висновки про те, що визначені аспекти поведінки, внаслідок дії природного відбору, генетично запрограмовані. Припущення, що людина повністю автономна у своїй поведінці, а робота центральної нервової системи зовсім не контролюється генетично, здається неправдоподібним. Людина з її мозком – це ланка безперервного еволюційного ланцюга. У зв'язку з цим повна незалежність ознак, опосередкованих центральною нервовою системою від біологічних обмежень, мало ймовірна [15, с. 30]. Цей висновок генетиків Ф. Фогеля і А. Мотульського найбільш оптимальний і може стати провідним при вивченні причин будь-якої поведінки людини, подальших змін або стабільності цієї поведінки в процесі соціалізації під впливом різноманітних виховних факторів та освіти.

Той факт, що людина, як жива істота, підкорена законам біологічних наук, вже не викликає сумніву. Також ніхто не може піддавати сумніву, що людина – істота соціальна. При всій складності залежностей між біологічною основою і соціальними факторами життєдіяльності і формування людини в науці нашого часу є достатньо свідчень по даному предмету, тобто при розгляданні окремих сторін життя людини, її структури, її розвитку ми знаємо, що визначається біологічними закономірностями і що обумовлено соціальними законами та факторами.

Нині природно-генетичні фактори (фізичні, психічні та інші) набувають значення вищих людських цінностей. Люди у природному та біологічному відношенні вельми різноманітні, кожна людина унікальна. У такій генетичній різноякісності, гетерогенності людей схований резерв біологічного і соціального прогресу.

Фактори соціального походження здійснюють величезний вплив на розвиток сили, спритності, рухових функцій людини. Соціальними за своєю сутністю є і цільові установки керованого суспільством процесу виховання. Звичайно, соціальне середовище здійснює визначальний вплив на характер орієнтації і установок, що реалізуються в процесі фізичного виховання, спортивної підготовки й інших форм фізичної активності.

Фізичні якості людини, як спадкові, так і надбані в процесі занять і тренувань, впливають на подальше становлення особистості у суспільстві, але вони не є фатальною ознакою схильності до негативної або позитивної поведінки. «Дикий» розвиток тільки фізичних якостей, без урахування духовного, правового і морального суспільного впливу, може перетворити людину у кровожерливого звіра, небезпечного злочинця. Правова обізнаність фізкультурників і спортсменів може впливати на розвинення їх фізичних якостей як прямо, так й опосередковано, тому що вона відкриває шляхи до найбільш повної реалізації визначених потреб у фізичному вдосконаленні і допомагає правильно орієнтуватися у всіх правових реаліях спортивного життя.

Якщо мати на увазі дослідження з питань взаємозв'язку соціального та біологічного, викладені у сучасній психологічній і філософській літературі, то можливо відмітити такі результати:

1. Подоланий індивідуалістичний підхід до людини, коли остання розглядається чи як замкнута спіритуалістична суб'єктивність, чи як тільки біологічна істота, сутність життя якої полягає у реалізації звичайних зоологічних потенцій (антропологізація); у результаті досягнуто розуміння людини як соціальної істоти, що передбачає, поперше, розгляд індивіда у його єдності з суспільством і, по-друге, інтерпретацію самого індивіда як соціально-біологічної єдності.

2. Знайдені деякі засоби конкретизації соціальної природи індивіда (О. Леонтьєв, В. М'ясищев).

3. Зроблені перші кроки на шляху синтезу психологічних, біологічних і соціальних знань про людського індивіда (Б. Ананьєв, К. Платонов).

4. Властивості особистості зрозумілі як інтегративні властивості індивіда і встановлене їх соціальне значення [12, с. 67].

Сучасні підходи до розв'язання психофізіологічної проблеми людини, принцип діалектичної єдності біологічного і соціального можуть бути методологічною основою конкретних досліджень реальних процесів людської життєдіяльності (частково у галузі фізичної культури і спорту). Цей принцип більш повно розкриває протилежність і

в той же час нерозривний зв'язок біологічного і соціального, охоплюючи різноманітність їх зв'язків і відношень від суперечливості до гармонійної єдності, що закономірно виникають у актах людської діяльності.

Література

1. Антропология — медицине. — М.: Изд-во МГУ, 1989. — 246 с.
2. Балабанова Л.М. Судебная психология (вопросы определения нормы и отклонения). — Донецк: Сталкер, 1998. — 432 с.
3. Бачинин В.А. Философия права и преступления. — Харьков: Фолио, 1999. — 602 с.
4. Грэхэм Л.Р. Естествознание: философские науки в Советском Союзе. — М.: Политиздат, 1991. — 480 с.
5. Докинз Р. Эгоистичный ген. / Пер. с англ. — М.: Мир, 1993. — 318 с.
6. Дубинин Н.П., Карпец И.И., Кудрявцев В.Н. Генетика, поведение, ответственность. — М.: Политиздат, 1989. — 219 с.
7. Конфликт. — М.: ФиС, 1989. — 384 с.
8. Корнетов А.Н., Самохвалов В.П., Корнетов Н.А. Клинико-генетико-антропометрические данные экзогенной ритмики при шизофрении. — К.: Здоров'я, 1984. — 150 с.
9. Майерс Д. Социальная психология. — СПб.: Питер Ком, 1998. — 688 с.
10. Мид М. Культура и мир детства. — М.: Наука, 1988. — 422 с.
11. Семейный быт народов СССР. — М.: Наука, 1990. — 505 с.
12. Сержантов В.Ф. Человек, его природа и смысл бытия. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. — 320 с.
13. Станкин М.И. Методика нравственного воспитания учащихся профтехучилищ на занятиях физической культурой: Методическое пособие. — М.: Высш. шк., 1989. — 192 с.
14. Фэрнхэм А., Хейвен П. Личность и социальное поведение. — СПб: Питер, 2001. — 368 с.
15. Фогель Ф., Мотульский А. Генетика человека: В 3 т. — Т. 3. / Пер. с англ. — М.: Мир, 1990. — 336 с.
16. Человек: философские аспекты сознания и деятельности. — Минск: Наука и техника, 1989. — 208 с.
17. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. — СПб: Питер Ком, 1988. — 608 с.
18. Этнография детства. Традиционные формы воспитания детей и подростков у народов Южной и Юго-Восточной Азии. — М.: Наука, 1988. — 191 с.
19. Этносоциальные проблемы города. — М.: Наука, 1986. — 285 с.